

VƯỚNG MẮC KHI CHUYỂN NGỮ CÁC TIÊU ĐỀ CHỦ ĐỀ TIẾNG ANH SANG TIẾNG VIỆT

TS Nguyễn Hồng Sinh

Trường Đại học KHXH&NV- ĐHQG TP Hồ Chí Minh

Nêu rõ kết quả khảo sát của Thư viện Trung tâm, Đại học Quốc gia, Tp Hồ Chí Minh, về những vướng mắc gặp phải khi chuyển ngữ các tiêu đề chủ đề từ tiếng Anh sang tiếng Việt: dịch sai, dịch không nhất quán, dịch chưa chuẩn xác, không dịch, dịch làm biến đổi cú pháp. Liệt kê các nguyên nhân và đề xuất biện pháp khắc phục tình trạng trên.

Hiện nay, nhiều thư viện Việt Nam, trong đó có Thư viện Trung tâm - Đại học Quốc gia - TP Hồ Chí Minh (TVTT), đang sử dụng Bộ tiêu đề chủ đề của Thư viện Quốc hội Hoa Kỳ (LCSH) phiên bản tiếng Anh trong công tác định chủ đề. Sau khi đã chọn được tiêu đề chủ đề (TĐCĐ) từ LCSH cho tài liệu, cán bộ biên mục phải dịch những TĐCĐ này sang tiếng Việt, giúp người dùng tin Việt Nam sử dụng hệ thống tìm tin của thư viện. Vì vậy, việc chuyển ngữ TĐCĐ tiếng Anh sang tiếng Việt vô cùng cần thiết và quan trọng.

Trên thực tế, dịch thuật vốn là việc khó làm; không dễ gì đảm bảo sự tương đồng về ý nghĩa giữa từ ngữ của một ngôn ngữ này với từ ngữ của một ngôn ngữ khác. Điều này có vẻ càng khó hơn khi chuyển ngữ các TĐCĐ, bởi lẽ từ ngữ dùng làm TĐCĐ luôn phải tuân thủ các nguyên tắc của ngôn ngữ TĐCĐ như cô đọng, đơn nghĩa, thống nhất, ổn định, phù hợp với khuynh hướng phát triển thuật ngữ của các ngành khoa học

và lĩnh vực hoạt động, đồng thời cũng phù hợp với thói quen của người dùng tin. Có thể thấy, việc chuyển ngữ TĐCĐ là một thách thức lớn đối với cán bộ biên mục tại các thư viện sử dụng LCSH.

Nhằm từng bước chuẩn hóa công tác biên mục và tiến đến xây dựng bộ TĐCĐ tiếng Việt của TVTT, cần phải nhận diện và phân tích những vướng mắc trong việc chuyển ngữ TĐCĐ tiếng Anh trong LCSH sang tiếng Việt, từ đó, đề ra các biện pháp khắc phục. Bài viết này thể hiện các kết quả đạt được của việc làm trên thông qua khảo sát các TĐCĐ hiện có trong các biểu ghi thư mục của TVTT.

Quá trình khảo sát đã giúp nhận diện những vấn đề sau: dịch sai, dịch không nhất quán, dịch chưa chuẩn xác, không dịch, dịch làm biến đổi cú pháp.

Dịch sai

Hàng trăm tiêu đề chính (TĐ) và một số phụ đề bị dịch sai cần được hiệu đính. Một vài ví dụ minh họa được nêu trong Bảng 1.

Nghiên cứu - Trao đổi

Bảng 1. Minh họa các trường hợp dịch sai

Ví dụ	Phụ đề/Tiêu đề tiếng Anh	Phụ đề/Tiêu đề dịch sang tiếng Việt	Đề nghị hiệu đính
1	--Civilization	--Văn hóa	--Văn minh
2	--Doctrines	--Giáo lý	--Học thuyết
3	--Idioms	--Thành ngữ gốc Hán	--Thành ngữ
4	--Methodology	--Phương pháp	--Phương pháp luận
5	--Purification	--Xử lý	--Làm sạch
6	Cartography	Khoa nghiên cứu bản đồ	Bản đồ học
7	Communist ethics	Đạo đức cách mạng	Đạo đức cộng sản
8	Computer input-output equipment	Phần cứng máy tính	Thiết bị đầu vào-đầu ra máy tính
9	Criminal procedure	Luật tố tụng hình sự	Tố tụng hình sự
10	Cultural property	Di tích văn hóa	Di sản văn hóa
11	Democratic centralism	Nguyên tắc tập trung dân chủ	Chế độ tập trung dân chủ
12	Economics	Kinh tế	Kinh tế học
13	Employment interviewing	Tuyển dụng lao động	Phỏng vấn tuyển dụng
14	Environmental science	Môi trường	Khoa học môi trường
15	Food industry and trade	Công nghệ thực phẩm	Công nghiệp và kinh doanh thực phẩm
16	Information science	Công nghệ thông tin	Thông tin học
17	Newspaper	Báo chí	Báo
18	Photography of art	Ảnh nghệ thuật	Nhiếp ảnh nghệ thuật
19	Poverty	Xóa đói giảm nghèo	Nghèo đói
20	Social security	Bảo hiểm xã hội	An sinh xã hội

Nghiên cứu - Trao đổi

Các trường hợp dịch sai cho thấy, cán bộ biên mục đã: không kiểm tra cẩn thận từ điển và tài liệu tham khảo khi quyết định chọn một thuật ngữ tiếng Việt mang nghĩa tương đương nhất so với thuật ngữ tiếng Anh; thêm hoặc bớt từ ngữ khi dịch do không bám sát thuật ngữ tiếng Anh; dựa vào nhận thức chủ quan của mình khi xác định ý nghĩa của thuật ngữ; bị thuật ngữ từ tài liệu cụ thể chi phối nên chọn thuật ngữ tiếng Việt không chính xác. Cụ thể như sau.

Khi dịch, cán bộ biên mục đã (trong ngoặc đơn là số thứ tự của ví dụ nêu trong Bảng 1):

- Nhầm lẫn ý nghĩa của các khái niệm thường đi cùng nhau và đã không kiểm tra các từ điển khác nhau nên tạo ra kết quả dịch sai (1, 10, 16);

- Không xác định được ý nghĩa của các khái niệm gần nghĩa và đã không kiểm tra các từ điển khác nhau nên tạo ra kết quả dịch sai (2);

- Bị nội dung của tài liệu cụ thể chi phối nên cố dịch theo thuật ngữ của tác giả tài liệu mà không bám sát nghĩa của thuật ngữ làm TĐ (3, 19);

- Không chọn được thuật ngữ

tiếng Việt cô đọng (6);

- Không chọn được thuật ngữ tiếng Việt sát nghĩa nhất (7);

- Dịch phỏng đoán ý nghĩa của thuật ngữ (8);

- Thêm các từ vốn không có trong TĐ tiếng Anh (9);

- Bỏ bớt các từ có trong TĐ tiếng Anh (15);

- Không dùng chính xác thuật ngữ chỉ các ngành khoa học (12, 14);

- Quy ý nghĩa của TĐ sang nghĩa rộng hơn (13);

- Không phân biệt thuật ngữ dùng cho một sự vật và thuật ngữ dùng cho một khái niệm hoặc một hoạt động (17).

Việc dịch sai khiến cho TĐCĐ tiếng Việt không chuẩn xác, và trong nhiều trường hợp, không phản ánh được nội dung của tài liệu, nhất là các trường hợp sao chép TĐCĐ từ Thư viện Quốc hội Hoa Kỳ (LC) cho tài liệu bằng tiếng Anh.

Dịch không nhất quán

Khá nhiều TĐ tiếng Anh đã được dịch không nhất quán trong các biểu ghi thư mục của TVTT (Bảng 2).

Nghiên cứu - Trao đổi

Bảng 2: Minh họa các trường hợp dịch không nhất quán

Ví dụ	Tiêu đề tiếng Anh	Tiêu đề dịch sang tiếng Việt không nhất quán	Đề nghị hiệu đính
1	Computer science	=Tin học =Khoa học máy tính	Tin học
2	Job hunting	=Tìm việc =Tìm kiếm công việc	Tìm việc
3	Nuclear energy	=Năng lượng hạt nhân =Năng lượng nguyên tử	Năng lượng hạt nhân
4	Nursery care	=Dinh dưỡng =Chăm sóc	Nuôi dưỡng
5	Probabilities	=Xác suất =Xác suất thống kê	Xác suất
6	Quality control	=Quản lý chất lượng =Kiểm soát chất lượng	Kiểm soát chất lượng
7	Industrial management	=Quản lý công nghiệp =Quản trị công nghiệp	Quản lý công nghiệp
8	Resume (Employment)	=Lý lịch =Sơ yếu lý lịch	Lý lịch
9	Telecommunication systems	=Viễn thông, Hệ thống =Hệ thống viễn thông	Hệ thống viễn thông
10	Translating and interpreting	=Dịch thuật và công việc phiên dịch =Phiên dịch và việc phiên dịch	Dịch và phiên dịch

Kết quả khảo sát cho thấy, có nhiều trường hợp, cùng một TĐ tiếng Anh nhưng được dịch thành các thuật ngữ khác nhau hoặc các cấu trúc cụm từ khác nhau trong các biểu ghi khác nhau. Việc dịch không nhất quán làm cho các TĐ không tuân thủ nguyên tắc TĐ thống nhất, nguyên tắc nhất quán và nguyên tắc ổn định. Dịch không nhất

quán dẫn đến sự mất tin khi sử dụng TĐCĐ làm ngôn ngữ tìm tin.

Dịch chưa chuẩn xác

Ở đây, cán bộ biên mục không hẳn đã dịch sai ý nghĩa của thuật ngữ tiếng Anh, nhưng đã chọn thuật ngữ tiếng Việt chưa đạt, chưa hoàn toàn phản ánh trọn vẹn ý nghĩa của thuật ngữ tiếng Anh (Bảng 3).

Nghiên cứu - Trao đổi

Bảng 3: Minh họa các trường hợp dịch chưa chuẩn xác

Ví dụ	Phụ đề/Tiêu đề tiếng Anh	Phụ đề/Tiêu đề dịch sang tiếng Việt	Đề nghị hiệu đính
1	--Picture Bibles	--Kinh thánh bằng hình ảnh	--Kinh thánh bằng tranh
2	--Commercial treaties	--Hiệp định thương mại	--Hiệp ước thương mại
3	--Translating into English	--Phiên dịch thành tiếng Anh	--Dịch sang tiếng Anh
4	Award	Khen thưởng	Giải thưởng
5	Businesspeople	Nhà doanh nghiệp	Doanh nhân
6	Creative thinking	Tư duy	Tư duy sáng tạo
7	Diseases and pests	Bệnh và sâu bọ	Bệnh và sâu bệnh
8	Executive ability	Năng lực quản lý	Năng lực điều hành
9	Folklore	Văn hóa cổ truyền	Văn hóa dân gian
10	Foreign relations	Quan hệ nước ngoài	Quan hệ đối ngoại
11	Forms	Mẫu văn bản	Biểu mẫu
12	Information storage and retrieval systems	Lưu trữ thông tin và hệ thống truy hồi	Hệ thống lưu trữ và truy cập thông tin
13	Jewelry	Đồ trang sức	Trang sức
14	Local government	Chính quyền cơ sở	Chính quyền địa phương
15	Manpower policy	Chính sách nhân sự	Chính sách nhân lực
16	Natural disasters	Thảm họa thiên nhiên	Thiên tai
17	Politics and government	Chính trị và chính phủ	Chính trị và chính quyền
18	Self-confidence	Sự tự tin	Tự tin
19	Soft drink industry	Công nghệ nước giải khát	Công nghiệp giải khát

Nghiên cứu - Trao đổi

Bảng 3 cho thấy, cán bộ biên mục đã không loại bỏ những từ không cần thiết như “đồ” (ví dụ 14) hay “sự” (ví dụ 14); đã không tìm những thuật ngữ cô đọng hơn khi chuyển ngữ (ví dụ 1, 3, 5, 12, 17, 20); đã không dùng những thuật ngữ sát nghĩa với TĐ tiếng Anh hơn (ví dụ 6, 4, 16); đã không dùng thuật ngữ tiếng Việt hiện hành hơn (xem ví dụ 10, 11, 15, 18). Việc

dịch thuật không chuẩn xác khiến cho các TĐ khi chuyển sang tiếng Việt trở nên kém cô đọng, không toát lên được ý nghĩa nổi bật của chủ đề, và chưa đáp ứng tốt các nguyên tắc của ngôn ngữ TĐCĐ.

4. Không dịch

Trong khá nhiều trường hợp, cán bộ biên mục thậm chí đã không dịch TĐ tiếng Anh sang tiếng Việt (Bảng 4).

Bảng 4: Minh họa các trường hợp không dịch

Ví dụ	Tiêu đề tiếng Anh không được dịch	Đề nghị bổ sung
1	Adult education	Giáo dục người lớn
2	Alternative education	Giáo dục không chính quy
3	Audiobooks	Sách nói
4	Bailiffs	Công chức tư pháp
5	Bioremediation	Làm sạch bằng sinh học
6	Buddhists	Phật tử
7	Entrepreneurship	Năng lực kinh thần
8	Interpersonal confrontation	Xung đột cá nhân
9	Carving (Decorative arts)	Chạm khắc (Nghệ thuật trang trí)
10	Stress	Căng thẳng

Nghiên cứu - Trao đổi

Theo dữ liệu của cuộc phỏng vấn cán bộ biên mục tại TVTT, do không tìm được thuật ngữ tiếng Việt tương đương với thuật ngữ tiếng Anh trong các từ điển thường sử dụng, cán bộ biên mục đã không thể chuyển ngữ TĐ, và vì vậy, giữ nguyên TĐ tiếng Anh. Ngoài ra, từ việc xem xét các biểu ghi thư mục, có những thuật ngữ chuyên ngành mới xuất hiện (ví dụ 5) hoặc những thuật ngữ rất khó chuyển ngữ do tiếng Việt chưa có thuật ngữ tương đương (ví dụ 7). Đây có thể cũng là lý do khiến cán bộ biên mục đã đành không dịch mà giữ nguyên TĐ tiếng Anh. Tuy nhiên, trong một vài trường hợp, khi TĐ tiếng Anh là những thuật ngữ khá thông dụng (ví dụ 6, 10), thì không hẳn cán bộ biên mục không biết dịch mà có thể họ đã sơ xuất.

Như đã đề cập, việc dịch TĐCD

tiếng Anh sang tiếng Việt là vô cùng quan trọng, vì chỉ có như vậy thư viện mới tạo ra công cụ tìm tin phù hợp cho người dùng tin Việt Nam. Do đó, việc không chuyển ngữ TĐCD tiếng Anh đã làm giảm hiệu quả của bộ máy tra cứu, nhất là gây ra việc mất tin.

Dịch làm biến đổi cú pháp

Để tăng cường tính gợi ý của điểm truy cập, khi dịch TĐCD tiếng Anh sang tiếng Việt, cán bộ biên mục đã chuyển đổi cú pháp của TĐCD tiếng Anh. Tuy nhiên, có những trường hợp không cần làm việc này, nhất là khi cán bộ biên mục đã khiên cưỡng chuyển một TĐCD đơn thành phức, hoặc ngược lại, từ một TĐCD phức thành đơn. Ngoài ra, trong một số trường hợp, việc chuyển đổi từ cú pháp TĐ đảo sang thuận là do tác động của trật tự từ trong tiếng Việt (Các bảng 5, 6 và 7).

Bảng 5: Chuyển đổi cú pháp làm tăng tính gợi ý cho điểm truy cập

Ví dụ	Tiêu đề tiếng Anh có cú pháp cụm từ không đảo	Tiêu đề dịch sang tiếng Việt có cú pháp cụm từ đảo
1	Economic development	Kinh tế, Phát triển
2	Economic history	Kinh tế, Lịch sử
3	Ethnic groups	Dân tộc, Nhóm
4	Social policy	Xã hội, Chính sách
5	Social problems	Xã hội, Vấn đề

Nghiên cứu - Trao đổi

Bảng 6: Chuyển đổi cú pháp do quy định trật tự từ tiếng Việt

Ví dụ	Tiêu đề tiếng Anh có cú pháp cụm từ đảo	Tiêu đề dịch sang tiếng Việt có cú pháp cụm từ không đảo
1	Aesthetics, Vietnamese	Mỹ học Việt Nam
2	Civilization, Oriental	Văn minh phương Đông
3	Philosophy, Chinese	Triết học Trung Quốc
4	Philosophy, Comparative	Triết học so sánh
5	Psychology, Applied	Tâm lý học ứng dụng

Bảng 7: Chuyển đổi cú pháp đơn và phức

Ví dụ	Tiêu đề tiếng Anh	Tiêu đề dịch sang tiếng Việt
1	Calendars	Lịch vạn niên — Việt Nam
2	Education — Law and legislation	Giáo dục, Luật và ban hành luật
3	Folk music — Vietnam	Âm nhạc dân gian Việt Nam
4	National characteristics, French	Pháp — Văn minh — Triết lý
5	Philosophy, Buddhist	Phật giáo — Triết học

Việc thay đổi cú pháp sẽ là hợp lý nếu làm tăng tính gợi ý cho điểm truy cập hoặc do tác động của trật tự từ tiếng Việt. Tuy nhiên, việc chuyển đổi từ cú pháp TĐ đơn sang phức hoặc ngược lại sẽ làm thay đổi ý nghĩa của TĐ. Ngôn ngữ TĐCĐ quy định, TĐ chính thể hiện ý nghĩa nổi bật của đề tài, phụ đề thể hiện các khía cạnh của đề tài, do đó khi gộp cả phần chính và phụ (trường hợp chuyển từ TĐCĐ phức sang đơn) hoặc tự tách phần chính thành chính và phụ

(trường hợp chuyển từ TĐCĐ đơn sang phức) đều làm sai lệch ý nghĩa của TĐCĐ gốc tiếng Anh. Nói một cách khác, cán bộ biên mục đã tạo ra TĐCĐ không giá trị.

Như vậy, còn nhiều vướng mắc khi chuyển ngữ TĐCĐ trong LCSH sang tiếng Việt. Ngoài nguyên nhân khách quan là việc chuyển ngữ vốn không dễ và khó đạt được sự tương đương cả về ngữ nghĩa lẫn cú pháp, còn là các nguyên nhân chủ quan. Cụ thể như sau:

Nghiên cứu - Trao đổi

- Phần lớn cán bộ biên mục có trình độ cử nhân ngành khoa học thư viện và chỉ có trình độ Anh ngữ mức cơ bản, do năng lực Anh ngữ hạn chế nên chất lượng dịch thuật chưa tốt.

- Các phương tiện hỗ trợ dịch thuật, bao gồm các loại từ điển ngôn ngữ, từ điển thuật ngữ chuyên ngành và sự tư vấn của các chuyên gia từ các chuyên ngành khoa học hoặc lĩnh vực hoạt động, chưa được quan tâm tận dụng.

- Thư viện chưa áp dụng Hồ sơ/Quy trình kiểm soát tính thống nhất cho việc dịch thuật xuyên suốt quá trình thực hiện công tác biên mục, dẫn đến việc dịch thuật thiếu nhất quán và xảy ra các sơ xuất trong quá trình khai báo biểu ghi.

Để vượt qua các vướng mắc khi dịch thuật TĐCĐ bởi vậy cần thực hiện đồng thời ba việc: xây dựng hồ sơ kiểm soát công tác dịch thuật, sử dụng tích cực và hiệu quả các công cụ hỗ trợ dịch thuật, nâng cao năng lực Anh ngữ cho cán bộ biên mục.

Thư viện cần xây dựng một bộ hồ sơ, trong đó ghi lại kết quả dịch TĐCĐ tiếng Anh sang tiếng Việt trong suốt quá trình biên mục. Trong trường hợp một TĐCĐ tiếng Anh có nhiều phương án dịch sang tiếng Việt, ngoài việc ghi lại phương án dịch được chọn, cần liệt kê tất cả các phương án dịch khác, coi đó là các TĐCĐ không giá trị và thiết lập tham chiếu thể hiện mối quan hệ tương đương giữa chúng với phương án dịch được lựa chọn. Duy trì, cập nhật và kiểm soát tốt bộ hồ sơ như vậy sẽ đảm bảo việc dịch thuật nhất quán, và dần

dần, thư viện sẽ tích hợp được một bộ TĐCĐ bằng tiếng Việt.

Thư viện cần đầu tư hơn nữa cho việc xây dựng và cập nhật bộ sưu tập tài liệu tra cứu, bao gồm các loại từ điển ngôn ngữ, bách khoa toàn thư và thuật ngữ chuyên ngành. Cán bộ biên mục phải có thói quen tra cứu chéo các loại công cụ này để có thể chọn được thuật ngữ dịch tốt nhất. Ngoài ra, cán bộ thư viện cần tích cực tìm kiếm sự hỗ trợ của chuyên gia các chuyên ngành khoa học để tham khảo ý kiến về việc lựa chọn thuật ngữ dịch cho các vấn đề thuộc chuyên ngành của họ.

Sau cùng, việc nâng cao trình độ Anh ngữ của cán bộ biên mục cần được duy trì liên tục và bằng nhiều cách. Một mặt, thư viện tạo điều kiện cả về thời gian lẫn kinh phí cho cán bộ thư viện được nâng cao trình độ. Mặt khác, bản thân cán bộ thư viện phải quyết tâm, tìm ra phương pháp phù hợp cho mình, phải học từ chính quá trình làm việc, đọc sách, trao đổi với đồng nghiệp hoặc cộng tác viên, học từ các khoá đào tạo, từ quá trình tham dự hoặc chủ động thực hiện các nghiên cứu khoa học.

Trong khi chưa có Bộ TĐCĐ tiếng Việt, TVTT và nhiều thư viện Việt Nam đang sử dụng LCSH làm công cụ biên mục chủ đề, do đó, công việc dịch thuật TĐCĐ cần phải được đặc biệt quan tâm. Hy vọng kết quả từ một cuộc khảo sát và các ý kiến trình bày trên sẽ góp phần thiết lập nên các giải pháp đảm bảo tính chính xác của các TĐCĐ được dịch sang tiếng Việt.